

Yliopisto ja minä: pitkät jäähyväiset

J. P. ROOS

Olen jo pitkään joutunut vastahakoisesti sanomaan hyvästejä yliopistolle sellaisena kuin siihen tutustuin Helsingin yliopiston vanhan puolen kuppilassa 1960-luvun alussa (vanhan puolen kahvila, hieno tila, joka sekään ei ole entisensä), melko tarkkaan 50 vuotta sitten. Joka vuosikymmenellä, ja jopa vuosittain, on tapahtunut muutoksia, jotka ovat vieneet yliopistoa yhä kauemmaksi siitä yliopistosta, joka minulle on Se Ainoa Oikea. Vuoden 2010 yliopistolaki oli tässä suhteessa suurin ja kohtalokkain hyppäys, jonka jälkeen en ole tuntenut suurtakaan innostusta jatkaa. Tämän esityksen tarkoituksena onkin käydä läpi, mitä kaikkea tässä välillä oikein on tapahtunut ja mitä mahdollisesti on odotettavissa, hyvät ja huonot asiat.

Tulin ylioppilaaksi 1964 eli reilut 48 vuotta sitten ja ilmoittauduin valtiotieteelliseen ilman pääsykoetta. Olin siis ehtinyt istua yliopiston kuppilassa sisareni ansiosta jo yhden vuoden, joten sain kuulla paitsi kiinnostavia keskusteluja myös hyviä neuvoja. Paras niistä oli, että kannattaa mennä heti syksyn ensimmäiseen tenttiin, jolloin pääsee sitten suoraan proseminaariin. Sosiaalipolitiikka valikoitui melkein päiksi, että tentti oli yksiosainen eikä edellyttänyt peruskursseja tai muita kommervenkkejä. Menin tenttiin ja pääsin läpi, mutta oli myös mentävä suulliseen kuulusteluun. Se oli ensimmäinen vierailuni laitoksella, joka tuolloin koostui, jos en ihan väärin muista, kolmesta huoneesta, joista yhdessä istuivat assistentit (joita oli kaksi), yhdessä professori ja kolmannessa kaikki muut. Se oli samalla professorin odotushuone. Siellä istui joukko nuoria naisia, jotka olivat erilaisten Wariksen, Rauhalan ja Riihisen hankkeiden tutkimusapulaisia. Minulla on hyvin elävä muistikuva siitä, millaisella tavattomalla kunnioituksella ja suoranaishella pelolla Heikki Warikseen suhtauduttiin ja millainen kokemus ensimmäinen Wariksen suullinen tentti (cum laude) oli. Silloin minulle valkeni elä-

mäni suuri tavoite: tulla professoriksi.

Näin jälkikäteen on selvää, että tein alkeellisen pörssisijoittajavirheen (osakkeiden ostaminen, kun ne ovat kalleimmillaan). Waris oli melkein viimeinen professori, jolla oli absoluuttinen auktoriteetti ja jonka asema laitoksella oli todella kuin valistuneen itsevaltiaan. Kun itse lopulta pääsin professoriksi, kaikki oli muuttunut, ja nyt kun lähden professuurista, on vaikea keksiä kovin paljon yhteisiä tekijöitä minun oman professuurini ja Wariksen professoriposition välillä. Jopa niin, että Wariksella oli virka, minulla ei enää ollut. Wariksella oli valtaa, minulla ei. Wariksella oli absoluuttinen auktoriteetti seminaareissa, minulla ei. Wariksella oli oma sihteeri ja muuta apu työvoimaa, minulla ei. Waris ei ollut joutunut osallistumaan yhteenkään tutkimusarvointiin, minulla on niitä kasapäin. Wariksella oli yhteiskunnallista vaikuttavuutta, minulla ei. Waris oli ministerinä, minä en... Tosin kukapa enää haluaa olla ministerinä, kun EU määrää kaiken (ja joutuu istumaan lukemattomissa turhissa kokouksissa ja vaikutusmahdollisuus on nol-la) ja loput on sovittu hallitussopimuksessa, jota ei voi muuttaa.

Voin sanoa, että lähden professuuristani melkoisella helpotuksella. Näköpiirissä ei ole mitään kovin hyvää, taas uusia uudistuksia, leikkauksia, rakennemuutoksia ja strategioita. Kaikesta tästä seuraa varmasti vain yksi asia, lisää turhaa työtä professoreille ja muille vakinaisille opettajille – ja enemmän epävarmuutta muille. Mielenkiintoista on, että toisaalta yliopiston historia on erilaisten menetysten historia (professorien vapaus ja valta...), mutta toisaalta valtavan työmäärän lisäysten ja valvonnan kasvun historia. Jos professori haluaa, hän voi käyttää aikansa täysin kaikkeen muuhun kuin tutkimukseen ja jopa opetukseenkin. Viime keväällä minulla oli (kyseenalainen) ilo esitellä oppiainevastaavana laitoksen johtajalle opetushenkilökunnan työsuunnitelmat. Kyllä

se on pahimmillaan aikamoista puuttumista akateemiseen toimintavapauteen, jos kohta syyllistytyn siihen siis itsekin.

Ehkä tärkein muutos on se, että nykyään yliopiston johto on sitä mieltä, että sen on annettava opetusministeriölle tarkka selvitys siitä, mitä yliopisto tekee saamansa rahoituksen vastineeksi. Tuloksellisuus ja arviointi ovat kaiken toiminnan keskiössä. Yliopisto haluaa sijoittua kansainvälisesti mahdollisimman hyvin samalla kun se tuottaa mahdollisimman paljon oppiarvoja kansallisesti, missä on pieni ristiriita.

Sosiaalipolitiikan valtakunnallisen tutkijakoulun VASTUUn kesäkoulussa Timo Ala-Vähälä piti mainion esityksen aiheesta ”Arviointi ja laadunvalvonta” (Ala-Vähälä 2011). Hän on tutkinut prosessia, jolla arviointi tuli yliopistoihin, ja havainnut todella kiintoisia paradokseja. Yliopistot ovat toteuttaneet nämä asiat täysin vapaaehtoisesti ilman minkäänlaista lainsäädäntövelvoitetta, niistä ei ole ollut mitään käytännön hyötyä, mutta ne ovat haitanneet merkittävästi yliopistojen toimintaa, ja vain yliopistojen korkein johto arvostaa niitä. Kukaan ei käytä laatukäsikirjoja, kun ne ovat valmistuneet, eikä auditoinnilla ole merkitystä. Uskoakseni nämä tulokset voi pitkälle yleistää kaikkeen uudistustyöhön. Suurimmasta osasta on enemmän haittaa kuin hyötyä. Työ vie paljon aikaa, mutta kun suunnitelma on saatu valmiiksi, kukaan ei siitä kostu. Muutokset ovatkin pitkälle muodollisia ja defensiivisiä: se, mikä on pakko muuttaa, muutetaan. Tietysti myös muutokset voivat tuottaa odottamattomia seurauksia, joita ei ole tarkoitettu.

Helsingin yliopiston viimeisin tutkimusarviointi on hyvä esimerkki. Sehän oli kaikille vapaaehtoinen, mutta luullakseni siihen osallistui silti valtaosa yliopistolaisista, mikä tarkoittaa, että suurin osa arvioituista tutkijayhteisöistä oli täysin fiktiivisiä, muodostettu vain arviointia varten ilman mitään sen suurempaa koheesiota. Seurauksena oli, että arviointi oli erittäin työläs, kun ehkä pieni joukko ryhmiä oli oikeasti todellisia. Vaikka ei pitäisi koskaan antaa hallinnolle neuvoja tulevia arviointeja varten, tässä tapauksessa voisi suositella, että homma olisi pitänyt tehdä kaksivaiheisena ja arvioida vain selvästi todelliset tutkijayhteisöt. Olisi säästynyt aika paljon turhaa työtä.

Suurimmat yliopistotyöskentelyn muutokset ovat tulleet ulkopuolelta ja ovat luonteeltaan teknisiä: tietokoneet, aineistojen käsittelyohjelmat,

sähköposti ja internet. Näissä mullistuksissa tahtoo usein unohtua, että yliopistojen atk-osastot ovat tehneet merkittävää työtä ja olleet usein kehityksen eturintamassa. Ei ole sattuma, että Helsingin yliopiston osoite on helsinki.fi ja Helsingin kaupungin osoite hel.fi. Jos pitäisi sanoa yksi ehdottomasti positiivinen tekijä yliopiston kehityksessä, niin se on kyllä tietotekniikka, vaikka yliopiston sähköpostiohjelma onkin toivottoman huono. Tietotekniikka täyttää hyvin ihanteellisen hallinnon vaatimukset: huomaamaton, mutta aina hyödyllinen, ja antaa apua, kun sitä tarvitaan.

Arvioinnista voisi puhua paljonkin, mutta jääköön. Kansainvälisessä keskustelussa on sanottu, että Suomen PISA-menestyksen salaisuus on, että meillä ei ole kouluarviointia (Ravitch 2012).

Kesäkuussa sainkin sähköpostiini uutisen otsikolla ”Koulutuksen arviointi etenee”:

Hallitusohjelman mukaisesti arviointikeskukseen yhdistettäisiin nykyinen Opetushallituksen oppimistulosten arviointitoiminta sekä Koulutuksen arviointineuvoston ja Korkeakoulujen arviointineuvoston suorittama koulutuksen ja korkeakoulujen arviointitoiminta. Arviointikeskus olisi koulutuksen ulkopuolista arviointia suorittava opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalan virasto, joka tuottaisi tietoa koulutuspoliittista päätöksentekoa ja koulutuksen kehittämistä varten.

Eli tämäkin etu, että kouluja ei meillä arvioida, häviää pian kokonaan.

Äskettäinhän on myös sanottu, että Nokian alamäki käynnistyi uudesta arviointijärjestelmästä, jossa huippuja piti olla 20 %, keskinkertaisuuksia 70 % ja nolliä 10 %. Tämä on kai suurin piirtein sama suhde kuin yliopistollakin. Ongelma on vain siinä, että kyllä me yliopistolaiset osaamme tämän nähdä ilman mitään ulkopuolisia arviointeja. Ja arvioinnilla taas on monia arvaamattomia seurauksia, kuten vaikkapa juuri enemmistön leimaaminen enemmän tai vähemmän epäkelvoksi.

Toisaalta voi kuitenkin sanoa, että monet näistä yliopistouudistuksista ovat olleet melko näennäisiä. Esimerkiksi työajan seuranta, josta nyt pääsen lopullisesti eroon. Sehän oli näistä uudistuksista se kaikkein groteskein ja järjettömin, mutta myös symbolisesti merkittävin. Meidät määrättiin tekemään jatkuvasti fiktiivistä kirjantapoa toiminnastamme. Nyt tämä on ulkoistettu niin, että hallinto tekee se puolestamme. Järjestelmä on olemassa, ja byrokraatit jossain (EU:ssa) ehkä jopa käyttävät tietoja hyväkseen, mutta tiedot ovat täysin tyhjiä (tai tarkemmin, ne perustu-

vat rahoitusosuuteen, eli juuri siihen, jonka käyttöä oli tarkoitettu valvoa). Sama koskee kokonaiskustannusmallia, jonka kulmakivi työajanseuranta on. Kaikki siinä mitatut kustannukset ovat fiktiivisiä ja kokonaisbudjetit valtavia, kun todellisuudessa liikkuva raha on ihan jotain muuta. Käytännön toiminnalle aiheutuva haitta on kohtuullisen vähäinen, mutta ei kokonaiskustannusmallista mitään hyötyä kenellekään ole. Sen sijaan tulostamiseksi on vääristänyt ja mullistanut koko järjestelmän. Kaikilla on yhteinen intressi maksimoida suoritus, ja niinpä laatukontrolli on lieventynyt dramaattisesti. Sehän johtaa myös siihen, että kaikenlainen tiede on muuttunut hyväksyttäväksi. Kaikki liittyy kaikkeen. Itse asiaa tulostamiseksi kannalta oppinnettujen täysimittainen plagiointi olisi kaikkein tehokkainta. Tuloksia saatettiin vähimmällä vaivalla ja laatu olisi kansainvälisesti vertailukelpoista.

Yhden olennaisen muutoksen voin kuitenkin mainita: avustavan työvoiman vähittäisen katoamisen, samalla kun hallinto kuitenkin jatkuvasti vahvistuu. Minä menen nyt eläkkeelle ja minulla on kohta seuraajakin. Kun meidän osastosihteerimme lähtee eläkkeelle, hänelle ei tule seuraajaa. Häneltä on jo viety työt. Ennen meillä oli kaksi professoria, joukko assistentteja ja lehtoreita sekä kansliahenkilöstöä. Nyt meillä on pian oppiaineita, joissa ei ole yhtään lehtoria, assistenttia tai avustavaa henkilökuntaa. Vain professoreita, *tenure track* -tehtäviä ja tohtorikoulutettavia. Ja raskas hallinto, jolta tulee koko ajan lausuntopyyntöjä, strategiasuunnitelmia ja kokouskutsuja. Tosin merkittävin muutos on tietysti se, että meillä on nyt niin sanottuja akateemisia johtajia eli rehtorista, dekaaneista ja laitosjohtajista muodostuva uusi kerrostuma päätöksentekijöitä, joilla on kaikki valta käsissään. Sikäli kuin sitä yliopistoilla on.

On tärkeää huomata, että edellä kuvaamani kehitys ei suinkaan rajoitu Suomeen. Minulle on edelleenkin mysteeri, miten muutos käytännössä levisi niin nopeasti ympäri koko Euroopan. Luin äskettäin Luc Boltanskin kuvauksen siitä, millainen yliopistomaailma oli Ranskassa 1970-luvun alussa ja millaiseksi se on muuttunut (Boltanski 2008). Muutettavat muuttua kuvaus oli kuin Suomesta. On kuin jossain olisi keskus, josta kaikkea ohjataan.

Yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen harharetket 1960–2010

Kun aloitin opinnot 1960-luvulla, positivismi oli valtavirta. Yhteiskuntatieteiden ihanteena oli luonnontieteiden tiedemalli. Tavoitteena oli löytää piilossa olevia lainalaisuuksia ja pysyviä ominaisuuksia. Pyrkimyksenä oli objektiivisuus ja omien näkemysten pitäminen erossa tutkimuksesta. Kvantitatiivinen analyysi oli tieteellisyden kulmakivi ja faktorianalyysi sen eturintamaa. Tieteenaloja oli kohtuullisen vähän ja niiden puitteissa tiedettiin, mikä on hyvää ja mikä ei ollut. Virheitä etsittiin ja korjattiin, jokaisessa vaiheessa menestyksen ensisijainen ratkaisija oli yhteisesti hyväksytyjen kriteerien täyttäminen.

Sitten kaikki muuttui nopeasti 1960-luvun lopussa ja 1970-luvun alussa. Ensin tuli marxismi ja varsinkin nuoren Marxin ihailu. Feuerbachteesit olivat tässä tärkeä käännekohta. ”Vanha” Marx oli kelpo naturalisti ja realisti, mutta nuori Marx oli vielä ihan jotain muuta. Tutkijan oma positio nähtiin olennaiseksi tekijäksi. Teorialle tuli aivan toisenlainen merkitys: ilman teoriaa ei voinut olla empiriaa, kun ennen oli päinvastoin. Marx mullisti myös tieteellisyden kriteerit: nyt saattoikin tehdä myös marxilaista, poliittista tutkimusta ilman, että siitä rangaistiin.

Ei ole sattumaa, että niin monista marxilaisista tuli sittemmin postmodernisteja. Toinen Marxin perintö, eli maailmaa muuttava poliittinen tiede, sopi myös tähän kehikkoon. Joka tapauksessa ensin luovuttiin objektiivisuudesta, sitten ylipäänsä mahdollisuudesta tehdä omasta positiosta riippumatonta tieteellistä tutkimusta. Ja lopuksi alettiin kuvitella, että maailmaa voi muuttaa pelkästään käsitteellistämällä sitä uudelleen. Ja viime vaiheessa sitten keksittiin, että siitä voi esittää täysin mahdottomia väitteitä, ilman että kukaan pystyy sitä kiistämään. Samalla tieteellisyden alaa laajennettiin valtavasti. Nyt käytännössä kaikkea voi väittää tieteeksi, kunhan sillä on oma pieni ryhmänsä, joka harjoittaa sitä ja jolla on tukenaan akateemisia positioita. Tulee hienoja julkaisuja ja hyviä arvosanoja, siis tulosta ja laatua. Joka kerran, kun joku yliopistotutkija sanoo, että kaikki käy ja on mahdotonta sanoa, mikä on totta tai mikä on tiedettä, niin hän sahaa tieteen oksaa, mutta ei istu itse sillä.

Tässä kannattaa huomata myös, että käsite ei sinänsä välttämättä muuta todellisuutta mitenkään. Voimme nimetä asioita, jotka ovat olemas-

sa, mutta joita ei ole vielä nimetty. Se, että asioille annetaan nimiä, ei mitenkään tee niitä todellisemmiksi. Joskus jopa päinvastoin, kun käsite johtaa täysin harhaan. Kuuluu esimerkki on Bruno Latourin ajatus siitä, että tuberkuloosia ei ollut olemassa ennen kuin tuberkuloosibakteeri keksittiin. Siis faarao Ramses II ei voinut kuolla tuberkuloosiin, kun sitä ei ollut keksitty. Tosin Ramses II kuoli ilmeisesti vanhuuteen, mutta silti Latourin rinnastukset ovat tolkuttomia: tuberkuloosibasilli syntyi hänen mielestään 1882, eikä se ole voinut olla olemassa ennen sitä, yhtä vähän kuin vaikkapa Louis Pasteuria ei voinut olla olemassa ennen vuotta 1822 (Latour 2000, 253). Pasteurin tapauksessa syntymävuosi ei ole merkityksellinen, vaan se vuosi, jolloin Pasteurista tuli jonkun käsitteen keksijä. Asiat tulevat siis maailmaan vasta, kun ne ”keksitään”. Tämä on äärimmäisen konstruktionismin kanta, ja se on ihan todellista ja olemassa olevaa ajattelua, ei mikään olkiukko. Meillä on Suomessakin tutkijoiksi kutsuttuja ihmisiä, jotka ovat tätä mieltä. Erityisesti kun siirrymme puhumaan yhteiskuntatieteissä paremmin tunnetuista asioista, kuten vaikkapa nationalismista tai lapsuudesta.

Olen itse ollut mukana tässä kehityksessä. Olen ollut positivistinen, jonkin sortin marxilainen, olen harrastanut narrativismia ja konstruktivismia ja suhtautunut myönteisesti postmodernistisiin näkemyksiin, ennen kaikkea ajatuksiin suurten kertomusten päättymisestä ja tieteen fragmentoitumisesta. Olen suhtautunut ymmärtäväisesti ranskalaisiin ääri-ilmioihin Foucault’sta ja Baudrillardista Deleuzeen. Olen ollut Tiede&Edistys-lehden päätoimittaja ja hyväksynyt lehdessä aivan mahdottomia artikkeleita mitä tolkuttomimmista aiheista. Tosin on sanottava, että T&E oli tietystä mielessä klassinen *low traveler* -lehti, jossa päätoimittaja on usein pelkkä keulakuva. Lehden varsinaisen agendan määräsi oikeastaan yksi henkilö, Arto Noro, josta lopulta tuli myös päätoimittaja.

Muistan, kun Erik Allardt jäähyväisluennossaan nosti esiin Risto Heiskalan varoittavana esimerkkinä kehityksestä, jota ei pitäisi suosia. Se herätti tuolloin hämmennystä. Heiskalasta tuli tietysti alan johtava professori, teoreetikko *par excellence*, joka kuitenkin on melko hyvin pitänyt jalat maassa. Itse sanoisin, että Allardtin olisi pitänyt Heiskalan sijaan ottaa kohteekseen oma oppilaansa Arto Noro. Juuri hänen perusajatukseksensa, että sosiologin olisi parempi olla harras uskova kuin tilastojen ymmärtäjä, on saanut

aikaan paljon hallaa. Siis perusteluna juuri se, että on parempi ajatella, että yhteiskunta on jotakin käsittämätöntä, johon pitää vain uskoa, kuin että se olisi jotain, jota pystyttäisiin numerojen avulla ottamaan haltuun. Haluan kuitenkin sanoa, että arvostan Arton panosta suuresti, sekä opettajana että keskustelijana. Hän on ilman muuta yksi 1970- ja 1980-lukujen sosiologian merkkihahmoja.

Se tutkimusalue, jossa olen itse saanut ehkä eniten aikaan, on ollut toisaalta hyvinvointi- ja rakennetutkimus, toisaalta elämäkertatutkimus. Kummassakaan en ole oikeastaan mennyt kovin pitkälle yhteiskuntatieteen rajojen ulkopuolelle. Mutta olen jättänyt nämä asemat seuraajille liiankin helposti.

Sitten omalla kohdallani alkoi tapahtua käännös. Koin, että olin mennyt liian pitkälle varjomaailmaan. Yhä useammin aloin nähdä esitettyjen väitteiden absurdiuden. Voi ehkä sanoa, että jouduin liian syvälle juuri ranskalaiseen ajatteluun maailmaan. Michel Onfray (2012) on äskettäin esittänyt, että ranskalaisella surrealismilla on, Hegelin ja Heideggerin ohella, ollut kohtalokas vaikutus juuri ranskalaiseen ajatteluun, jossa siis äärimmäisten ja absurdien väitteiden esittäminen tuli hyväksyttäväksi, ensin taiteessa ja sitten tieteessäkin. Absurdismi taiteessa on ihan OK, mutta tieteessä siitä on vahinkoa.

Foucault’laiset käsitykset hallinnan kaikenkattavuudesta, latourilaiset näkemykset esineiden ja ihmisten ykseydestä, kuvitelmat käsitteiden muuttavasta ja vääristävästä vaikutuksesta alkoivat epäilyttää, tai pitäisikö sanoa, että menettivät hauskuutensa. Tärkeä vaikutus minuun henkilökohtaisesti tässä on ollut Bourdieulla: hän edustaa mielenkiintoista kahtalaisuutta. Bourdieu oli toisaalta vahva empiristi, joka pyrki tutkimaan maailmaa konkreettisesti, toisaalta hänellä oli luja usko teorian ylivaltaan, konstruotavuuteen ja tutkijan oman position vaikutukseen. Bourdieun maailmassa ihmiset olivat asemiensa vankeja sekä tutkijoina että tutkittavina. Bourdieu pyrki toimimaan poliittisesti samalla, kun hän oikeastaan tuomitsi ihmiset omiin asemiinsa ilman mahdollisuutta päästä niistä eroon.

Bourdieu teki empiiristä tutkimusta, mutta hän ei uskonut empiirisen tutkimuksen riippumattomuuteen teoriasta eikä myöskään tutkijasta. Hän olikin siksi pitkälle valmis manipuloimaan/painottamaan tuloksiaan. Mutta toisaalta hänellä oli sentään tuloksia, joita voi arvioida

ja testata. Joista voi sanoa olivatko ne oikein vai väärin. Joskin hän rakasti ranskalaiseen tapaan paradokseja ja hankalia muotoluja, jotka eivät sanelleet mitään.

Raja, jonka ylittäminen sai minut vähitellen kyseenalaistamaan aikaisemmat näkemykseni, oli siis, että yhteiskuntatiede olisi jotain sellaista, josta ei koskaan voi sanoa, onko esitetty väite tosi vai ei. Kaikki on enemmän tai vähemmän epämääräistä ja monimutkaista. Objektiivisuus on mahdotonta. Kausaaliväitteitä ei oikeastaan voi esittää. Mitään edistystä tai kehitystä samassa mielessä kuin luonnontieteissä ei ole eikä voikaan olla. Kaikki on tiedettä. Totuutta ei ole.

(Ja toisaalta – tästä huolimatta – on miljoonia asioita, joista ei oikeastaan saisi puhua: lihavuus, älykkyys, kansalliset erot, geenien vaikutus, temperamentti, sukupuolten väliset erot...)

Nyt olen vakuuttunut siitä, että ne jotka ajattelevat näin, ovat väärässä. Maailma on monimutkainen ja lopullisia totuuksia ei ehkä ole, mutta kullakin hetkellä on mahdollista edistyä ja rakentaa jo saavutetun varaan. Alusta ei ole pakko aloittaa koko ajan uudelleen eikä luopua esimästä totuutta. On mahdollista kysyä tärkeitä kysymyksiä ja saada oikeita vastauksia. On mahdollista ja välttämätöntä erottaa humpuuki tieteestä. Tieteen itsekorjautuvuus on nostettava taas agendalle. Moderni luonnontiede ei ole selkeää ja yksinkertaista, päinvastoin. Sen teoriat ovat joskus paljon kummallisempia kuin yhteiskuntatieteiden. Mutta näiden hulluimpienkin teorioiden koetinkivi on empiria. Jos Higgsin hiukasta ei lopulta löydy, vallitseva teoria kaatuu. Jos se löytyy, niin kuin näyttää, on vielä monta uutta ongelmaa, joille pitää löytää empiirinen ratkaisu. Säieteoria on kiinnostava ja jännittävä, mutta vasta, jos sen pohjalta voidaan tehdä empiirisiä ennustuksia, jotka joko kumoavat sen tai eivät, sen voi ottaa vakavasti. Foucault'n hallinnan teoriaa ei kukaan voi kumota (Markku Koivusalo [2012] sanoo hauskaasti, että Foucault ei kirjoita hulluuden empiiristä historiaa, vaan hulluuden kokemuksen muuttuvaa historiaa, mutta sekin on liian empiirinen väite). Mutta sen avulla voi saada laudaturin väitöskirjasta. Tai jos väitöskirjan artikkelit on julkaistu T&E:ssä, niin tuloksena onkin magna, vaikka itse teksti olisi parempi.

Viime vuodet ovat tässä suhteessa olleet jakautunutta aikaa. Samalla kun kaikenlaiset entistä hassummat tutkimussuuntaukset ja ajattelutavat voittavat alaa (*science-technology studies*,

queer studies jne.), uudenlainen luonnontieteelliseen tutkimussuuntaan pohjautuva yhteiskuntatieteellinen tutkimus voittaa myös alaa, toisaalta kvantitatiivisen yhteiskuntatutkimuksen kautta, toisaalta evoluutiobiologisen perspektiivin kautta. Olen viime vuosina toiminut muun muassa hakemusten arvioijana, ja täytyy sanoa, että sosiologiset kysymyksenasettelut sellaisina, kuin ne näyttävät rahastojen hakemuksissa tai alan lehtien artikkeleissa, ovat melkoisen surullista luettavaa. Siis se, ettei kysytä oikeasti tärkeitä ja kiinnostavia kysymyksiä, vaan jotain toisen ja kolmannen kertaluvun kysymyksiä. En esitä varsinaisia konkreettisia esimerkkejä, koska arviointitehtävät edellyttävät luottamuksellisuutta. Olen itse arvioinut kaksi tuoretta väitöskirjaa, joissa tämä kehitys näkyy minusta hyvin (Roos 2011).

Sama koskee tieteellisiä kongresseja. Viime vuosina on ollut melko masentavaa lukea niiden ohjelmia omien tutkimusintressieni alueelta.

Minun johtopäätökseni tästä on seuraava: Olemme – ainakin osittain – päässeet viattomasta yksitasaisuudesta tietoiseen yksitasaisuuteen. Olemme palanneet kysymyksiin empiiristen väitteiden totuudellisuudesta. Olennainen kysymys on, onko tällä merkitystä, toimiiko tämä todella. Siis mikä kommunikoi, mikä antaa hyödyllistä tietoa, millä on eniten merkitystä ja mikä kertoo ja selittää parhaiten todellisuutta. Viime kädessä se testi, johon meidän kaikkien työ alistetaan, on juuri tämä.

Siis elämä on kehä, mutta ehkä kaikkien pitää kokea tämä! Minulle on ollut Tärkeä Oivalus, että sittenkin tuo alkuperäinen positivistisen perustieteen perspektiivi oli toimiva, erityisesti kun tietää, missä se *ei* toimi. ”Pirullisen positivismin paluu”, niin kuin Pertti Töttö (2000) asi-an on muotoillut.

Ja lopuksi voin esittää kaksi henkilökohtaiseen kokemukseen pohjautuvaa neuvoa, joita ainakin kaikki alle 30-vuotiaat voivat noudattaa:

Etsikää oikea pätevyysalueenne, ongelma, joka kiinnostaa ja josta voi odottaa tuloksia. Sitten pysykää siinä, älkääkä enää haihatelko. Sitkeys ja peräänantamattomuus ovat nähdäkseni tieteellisen tutkimuksen perustavia vaatimuksia. Siinä mielessä yksi tieteellisen ajattelun perusmalleista, hypoteesien testaaminen ja hylkääminen, teorioiden hylkääminen, jos ne osoittautuvat vääräksi, voi johtaa harhaan. Paul Krugman on esittänyt nähdäkseni aika realistisen arvion siitä, milloin taloustieteessä myönnetään, että teoria onkin ollut

väärä, kun ennustukset ja analyysit ovat menneet pieleen. Ei koskaan! Tässä olen tehnyt itse toisin ja kadun sitä. Olen luopunut hyvästä näkökulmasta juuri, kun sitä olisi pitänyt kehittää ankaralla työllä, tai jättänyt tämän työn muille ja alkanut etsiä uusia ratkaisuja. Tästä käyvät esimerkiksi elämäkerrat ja sukupolvet, vaikka sukupolvissa olenkin vielä pikkuisen kiinni. Tosin on sanottava, että jos pystyy pitämään useampiakin palloja ilmassa niin, että kykenee satsaamaan kaikkiin aiheisiin täysillä, niin sehän on tietysti kaikkein paras vaihtoehto. Mutta en tunne kyllä kovin monta tällaista tieteenharjoittajaa. Heidät pitäisi kyllä ilman muuta kaapata professoreiksi: he ovat sekä monipuolisia että tuotteliaita.

Toinen neuvoni on, että erilaisten hallinnollisten muutosten ja uudistusten ainainen vastustaminen ei sittenkään ole se paras strategia. Omalla kohdallani se perustui ajatukselle, että jos tämä saadaan ammutuksi alas, niin sitten olemme taas vapaita tekemään mitä ennenkin. Näinhän ei ollut, vaan aina kun yksi uudistus oli saatu pakettiin (ja joskus peruttuakin), niin tuli seuraava. Olimme aina askeleen jäljessä. Alun perinkin olin kyllä pitänyt parhaana sellaista strategiaa, että kannattaa itse ajaa muutoksia niin paljon, että muut eivät pysy perässä. Mutta tämäkin on käytännössä hankala viedä läpi. Sittenkin joustava muutosten absorbointi ja minimaalinen adaptaatio, siis ympäristön huomioonottaminen ja siihen mahdollisimman tehokas eli vähillä kustannuksilla tapahtuva sopeutuminen, olisi paras vaihtoehto. Eli vaikkapa työajanseurantatyyppinen fiktiivinen kirjanpito. Mutta onhan se toki demoralisoivaa, että yhä enemmän joutuu hyväksymään sen, että näennäistoimintoja ei yliopiston tai opetusministeriön johdossa pystytä eikä haluta erottaa todellisesta toiminnasta.

Siis adaptaatio ympäristön muutoksiin, ei pyrkimys pitää ympäristö ennallaan tai pyrkimys muuttaa se oman mielen mukaiseksi. Ja voinhan nyt kyllä myöntää, että joskus harvoin on uudistus, jota olen vastustanut, osoittautunut hyväksi.

Tohtorikoulut olivat hyvä idea, vaikka niissäkin toteutus oli pikkuisen monimutkainen. Nythän nekin sitten hävitetään, mutta tähän ei enää minulle kuulu.

Vanha ystäväni Philippe d'Iribarne on hyvä esimerkki siitä, miten sitkeys ja samassa ongelmassa pysyminen ovat palkinneet hänet melko pitkän erämaavaelluksen jälkeen. Hän alkaa olla kohta yksi Ranskan vielä melko vähän tunnetuista mutta silti kaikkein merkittävimmistä ajattelijoista, jotka eivät turhia hötkyile uusien ajatusten perässä.

Hänellä on uusimmassa kirjassaan *Lenvers du moderne* [Modernin kääntöpuoli] (2012) hauska muotoilu siitä, miten Ranskan CNRS, jonka tutkimuslaitoksen johtajana hän on toiminut 1970-luvulta lähtien, on suhtautunut häneen: ”CNRS on ottanut minut töihin, antanut minulle täyden vapauden ja suhtautunut minuun täydellä välinpitämättömyydellä (niin kuin kaikkiin tutkijoihinsa). Toivon että seuraajani saavat saman, yhtä suotuisan kohtelun”.

Tästä on meilläkin kysymys: *vapaudesta ja välinpitämättömyydestä*. Kumpikin on nopeasti häviävä luonnonvara. Mitä välinpitämättömämpi hallinto sekä yliopistojen yläpuolella että yliopistoissa itsessään, sen parempi!

Edellä mainitsemani esimerkki laatukäsikirjoista on minusta merkittävä juuri siksi, että se osoittaa, että me yliopistolaiset kaivamme itse oman hautamme, me teemme itse kaiken yliopistojen tuhoamiseksi. Iribarnen ohjetta voi soveltaa myös toisin päin: suhtautukaamme täydellä välinpitämättömyydellä kaikkiin niihin vaatimuksiin, mitä yliopiston johto, opetusministeriö tai akatemia keksivät meidän päämme menoksi. Ei työajanseurantaa, ei kokonaiskustannusmallia, ei suunnitelmia, ei keskinäistä kilpailua! Siis hyvästit yliopistolle, sellaisena kuin se on nykyään, ja paluu takaisin vanhaan oikeaan yliopistoon, jota ei ole, kiitos meidän kaikkien yhteisten ponnistelujen!

KIRJALLISUUS

- Ala-Vähälä, Timo: Mitä auditointi tekee? Tutkimus korkeakoulujen laadunvarmistusjärjestelmien auditointien vaikutuksista. Korkeakoulujen arviointineuvoston julkaisuja 8, 2011.
- Boltanski, Luc: Rendre la réalité inacceptable. Paris: Demopolis, 2008.
- d'Iribarne, Philippe : L'envers du moderne. Conversations avec Julien Charnay. Paris: CNRS editions, 2012.
- Koivusalo, Markku: Kokemuksen politiikka. Michel Foucault'n ajattelujärjestelmä. Helsinki: Tutkijaliitto, 2012.
- Latour, Bruno: On the partial existence of existing and

- nonexisting objects. In Lorrain Daston (ed.): Biographies of scientific objects. Chicago: Chicago University Press, 2000, 247–269.
- Onfray, Michel: Contre-histoire de la philosophie: la construction du surhomme. Paris: Livre de poche, 2012.
- Ravitch, Diane: Schools We Can Envy. New York Review of Books 59 (2012): 4.
- Roos, J.P.: Yhteiskuntatieteiden kurjuus: esimerkkinä kaksi laudaturväitöskirjaa. Yhteiskuntapolitiikka 76 (2011): 3, 289–299.
- Töttö, Pertti: Pirullisen positivismin paluu. Tampere: Vastapaino, 2000.

THL julkaisee

Julkaisujen tilaukset
www.thl.fi/kirjakauppa
puhelimitse asiakaspalvelusta
puh 029 524 7190 arkisin klo 9–12

Maija-Liisa Junnila, Tuomas Aho,
Sami Fredriksson, Ilmo Keskimäki, Juhani Lehto,
Miika Linna, Sari Miettinen, Liina-Kaisa Tynkkynen

Sitä saa mitä tilaa

Tilaja–tuottaja-toimintatavan kehittyminen sosiaali- ja terveyspalveluissa

Kuntia on viime vuosina patisteltu uudistumaan, jotta tuleviin palveluhaasteisiin pystyttäisiin vastaamaan. Yhtenä

keinona uudistumiselle on tilaja–tuottaja-toimintamalliin siirtyminen kuntien sisällä ja palvelujen tuottaminen yhdessä yksityisten tuottajien kanssa.

Kunnat soveltavat tilaja–tuottaja-toimintatavan ja kilpailulainsäädännön suomaisia mahdollisuuksia omista lähtökohdistaan ja erilaisissa tilanteissa. Kansallisesti yhteistä mallia tai ohjausta toimintatavan toteuttamiselle ei ole. Tutkimus nostaa esille sekä hyviä käytäntöjä että ongelmia, joiden perusteella on mahdollista kehittää palvelujen tuotantotapoja ja välttää uudistamiseen liittyviä sudenkuoppia.

Raportti 42/2012 199 s. 28 €

Mika Gissler, Päivi Hämäläinen,
Marke Jääskeläinen, Meri Larivaara,
Tomas Punto, Jouni Rasilainen, Arto Vuori

Sairastavuustilastoinnin kehittäminen ja OECD:n laatuindikaattorit Suomessa

Julkaisussa kokeillaan ensimmäisen kerran kahden uuden kansainvälisen tilastointimenetelmän soveltuvuutta suomalaiseseen terveydentilan ja terveydenhuollon palvelujärjestelmän seurantaan. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) arvioi eurooppalaisen

sairastavuuslistan ja OECD:n kehittämien terveydenhuollon laatuosoittimien soveltuvuutta suomalaisen rekistereihin perustuvaan terveystietojärjestelmään.

Julkaisussa esitetään kansalliset trendit ja sairaanhoitopiiriikohtaiset vertailut vuosille 2005–2009.

Raportti 54/2012 212 s. 34 €

thl.fi/kirjakauppa